

núval rendelkezik arról, hogy gyermek jelentősen veszélyeztetett, azt a rendőrségnél vagy a szociális szolgálatoknál (social services) tudja jelenteni. Angliában nincsen jogi rendelkezés, amely kötelezővé tenné a gyermekbántalmazás és elhanyagolás jelentését; az orvosoktól elvárt, hogy jelentsék aggodalmaikat ilyen téren a helyhatóságoknak (Egészségügyi Minisztérium). Újabb keletű kormányzati javaslatok a szolgáltatók közötti együttműködésre¹⁵ szélesebb kontextusba helyezik a gyermekvédelmi munkát, kiterjesztve azt az egészségre, jólétre és szociális ellátásokra a szükségét szenvedő gyermekek számára, amely vizsgálatok végrehajtásában a rendőrség és a szociális intézmények játsszák a központi szerepet.¹⁶

■ ELŐRELÉPÉSEK AZ ALTERNATÍV GONDOZÁSBAN

Azoknak a gyermekeknek, akiknek a szülei nem tudtak megfelelően gondoskodni róluk, a nevelőcsaládban való elhelyezés találtatott a legjobb lehetőségnek. A deinstitutionalizáció kezdeti szakaszában felmerült nehézségekre válaszul a kormányzat a nevelőszülő rendszer minőségének javítását a következő lépésekkel kívánták megvalósítani:

- nevelőszülők szélesebb körből történő toborzása, célirányos stratégiával;
- a nevelőszülőknek adott juttatások növelése;
- a nevelőszülők megfelelő kiértékelése és
- hatékony támogatás és tréning biztosítása a nevelőszülők számára

¹⁵ Egészségügyi Minisztérium (Department of Health), 1999, 2000.

¹⁶ Áttekintésért lásd Browne, 2002.

annak érdekében, hogy a különféle diszfunkcionális működések hatását a gyermekekre és fájdalomérzésüket minimálisra csökkentsék. 1998-ban például az Egészségügyi Minisztérium (Department of Health) elindította a „Minőség Oltalmaz” (Quality Protects) programot annak érdekében, hogy biztosítsa a helyhatóságok számára a szolgáltatások széles körének fejlesztéséhez szükséges pénzügyi kereteket, beleértve a nevelőszülő-rendszert érintő szolgáltatásokat, különös tekintettel az elhelyezési lehetőségekre és a stabilitásra. Ez csökkentheti a gyermekek családról családra való költözésének esélyeit, amely önmagában is káros a gyermekeknek.¹⁷

■ KÖVETKEZTETÉSEK

Megállapították, hogy a gyermekek számára a legmegfelelőbb ellátást a családi elhelyezés biztosítja, valamint azt is, hogy ez a forma sokkal gazdaságosabb az ország számára. A gyermekek intézetekből való kiköltöztetése mellett fontos még az is, hogy szolgáltatásokat alakítsanak ki és dolgozzanak ki olyan intézkedéseket, amelyek révén elkerülhető a gyermekek újbóli intézeti elhelyezése. Ennek szélesebb hatása kiterjedhet az ország jóléti rendszerének egészére, amely óriási tervezőmunkát kíván, megvalósulása pedig hosszú időt vehet igénybe. Azonban hosszú távon előnyökkel jár a gyermekek számára, ezért nem szabad a gyors enyhítés és rövidtávú haszon reményében veszélyeztetni.

(Irodalomjegyzék a Szerkesztőségben elérhető.)

¹⁷ Összefoglalásért lásd Sellick és Thorton, 2002.

Merre visz az út?

■ A PEST MEGYEI BEZÁRT KISGYERMEKOTTHONOK VOLT LAKÓIRÓL SZÓLÓ UTÁNKÖVETÉSES VIZSGÁLAT ÖSSZEGZŐ TANULMÁNYA /I. RÉSZ/

A magyarországi gyermekvédelem intézményes formája a nyolcvanas évekig alapjaiban megőrizte a háború után kialakult szervezeti formáját. A 10 éve bevezetett változások ellenére, ma sincs, aki ki merné jelenteni, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásba került gyermekek esetében az ő mindenek felett álló – legjobb – érdekük határozza meg a gondoskodás keretét.

■ A GYERMEKVÉDELMI RENDSZERNEK A GYERMEKRŐL KELL SZÓLNI

Ugyan Magyarországon nem készült átfogó vizsgálat, de szakemberek a részterületeken folytatott kutatások alapján bizonyítják a nemzetközi gyakorlathoz hasonlóan¹, hogy az intéz-

¹ Kevin Browne, Dr. Catherine Hamilton-Giachritsis, Dr. Rebecca Johnson, Dr. Helen Agathonos-Georgopoulou, Dr. Marie Anaut, Maria Keller-Hamela, Dr. Maria Herczog, Anna Klimáeková, Dr. Ingrid Leth, Dr. Mikael Ostergren, Dr. Violeta Stan, Prof. Sezen Zeytinoglu: Mapping the number and characteristics of children under three in institutions across Europe at risk of harm, (A 3 év alatti intézetben élő gyerekek számának és jellemzőinek feltérképezése) Birmingham University, 2005. A tanulmány elérhető a WHO által kiadott CD rom-on is.

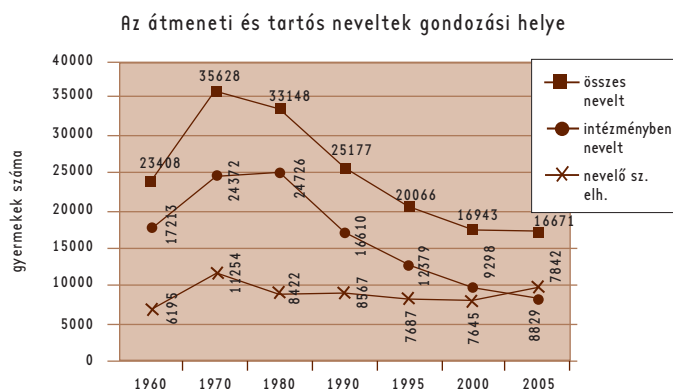
ményes ellátásba kényszerült gyermekek koruktól függően különböző mértékben sérülnek a gyermekvédelemben töltött idő alatt. Leginkább veszélyeztetettek a csecsemők, akik 1-2, vagy 2-3 év után maradandó mentális és pszichés egészségkárosodással kerülnek ki a rendszerből. A világ számos országában az elmúlt évtizedekben folyamatosan bezárták a csecsemőotthonokat, vagy törvényi szinten szabályozták az ott tölthető időszakot. Az óvoda, a kisiskolás korosztály sem képes arra, hogy kötődést biztosító kapcsolat nélkül tudjon egészségesen fejlődni. A kötődés meghatározó a gyermek későbbi fejlődése, iskolai előmenetele, érzelmi biztonsága, kapcsolatrendszere szempontjából.

A hazai gyermekvédelmi rendszernek intézményi logikájából következően érdeke, hogy változatlan formában fennmaradjon. Ugyanakkor ez az intézményrendszer sem mentes azoktól a hibáktól, amelyek annak a csoportnak érdeksérelméhez vezethetnek, akit védenie kellene. Amennyiben a szakellátás területén dolgozó szakemberek nem eléggé felkészültek, vagy elkötelezettek az adott terület iránt, lehetséges, hogy akár szándék nélkül, vagy nem érzékelhető módon is inkább az intézményi érdekek kerülnek előbbre, mint a benne gondozott gyermekeké. Minden változás, változtatás a bizonytalanság érzetével elfordítja magától a benne dolgozókat, akkor is, ha munkájuk szükségességét nem kérdőjelezi meg, a rendszer változtatása óhatatlanul ellenérdekeket teremt. A gyermekvédelemben felhalmozott szaktudás és energia a korszerű, gyermekbarát gyermekvédelem megteremtéséhez pedig elengedhetetlen. A gyermekvédelmi rendszernek magáról a gyermekekről kellene szólnia, a felnőttek, a szakemberek ebben az esetben másodlagos szereplői ennek. A magyarországi gyermekvédelmi rendszer helyzete olyan társadalmi örökségre utal, amit csak nagy erőfeszítések árán lehet megváltoztatni. Az eddigi kísérletek, hoztak jelentős változásokat, de eredményeit még csak kis részben könyvelhetjük el, sőt vannak olyan területek, ahol ezek az átalakítások egyáltalán nem érzetetik hatásaikat.

A gyermekvédelmi gondoskodás meghatározó korcsoportja a 0-3 éves korosztály. Mint már említettem, a gyermek későbbi egészséges fejlődése szempontjából meghatározó időszak indokolja a külön vizsgálatát a kisgyermek korú gondozottaknak. Mint Kardos Ilona² írja cikkében, „Közismert, hogy a hosszú ideig intézeti keretek között élő gyermekek ún. hospitalizációs ártalmakat szenvednek. Az a speciális, mesterséges közeg, amelyben élnek és fejlődnek, sajátos pszichoszociális deprivációt jelenet számukra.” Ugyanebben a tanulmányában ír arról is, hogy a csecsemőotthonban felnövő gyermek több személy különböző gondozási attitűdjei miatt bár fizikailag jól el van látva, mégis többszörösen hátrányos az egy személyi gondozáshoz viszonyítva. A gyermek igényeire az egyszemélyi törődés folyamatos válaszokat ad, míg intézeti keretek között ez a típusú folyamatosság, az érzelmi törődést is magába foglaló attitűd szükségszerűen hiányos. A kölcsönös indukció, ami csecsemő és egyszemélyi gondozója között kialakul, a fejlődést stimulálja. „Az érzelmi befektetés, a folyamatosság, az igazodás a csecsemő mindenkori igényeihez azok az alapfeltételek, melyek az első hónapokban nélkülözhetetlenek. Ezek hiányában az észrevevés szétesik összefüggéstelen elemekre. A bizonytalanság miatt nincs pozitív Én-mag.”³ Szakemberek szerint ilyen csecsemőkort átélt felnőtt és gyermekek között igen gyakori az empátiás készség alacsony szintje, a szeretetképeség, büntudat és önbizalom hiány. Ezen túl az idegfejlődésükhöz szükséges inger és tapasztalat hánya miatt nem tudják felvenni a szükséges funkciókat, a csecsemő nem tudja teljesíteni saját genetikai programját, illetve lemaradásban van a személyes gondoskodással felnövekedett gyermekekhez képest. Ennek következménye a gondolko-

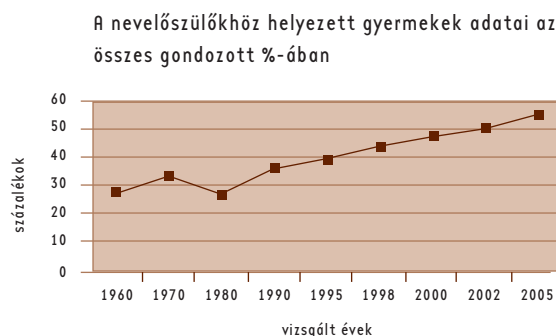
dási és logikai funkciók gyengesége, a szókinccs szegényessége, melyek az iskolai életben okoznak leküzdhetetlen nehézségeket már a kezdetektől. A tanulmány későbbi kifejtő részében errefelől példát fogok bemutatni. A törvény életbe lépése óta egy enyhe, de folyamatos csökkenést figyelhetünk meg a gondozásba helyezésekben.

1. ábra: A gondozásba helyezett gyermekek megoszlása a gondozási helyek szerint

A fenti grafikon egyrészt mutatja a gondozásba helyezett gyermekek számának változását, valamint az elhelyezések szerinti alakulását. Az elmúlt harminc évre visszamenőleg azt figyelhetjük meg, hogy a 80-as évektől folyamatosan csökkent az intézményben elhelyezett gyermekek száma, a nevelőszülőnél történő elhelyezés enyhén, majd az utóbbi években erőteljesebben növekszik. A legutóbbi adatok szerint már több gyermek kerül nevelőszülőhöz, mint intézményes nevelési keretek közé. A következő ábra jobban szemlélteti ezt a változást.

2. ábra: A nevelőszülőhöz került gyermekek aránya az összes gondozotthoz viszonyítva.

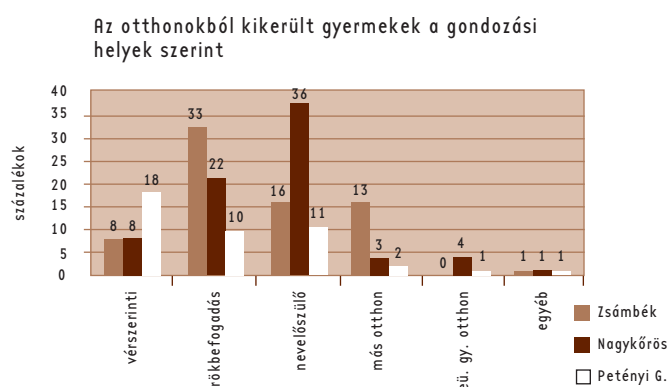
1989-ben Zsámbékról, 2000 tavaszán a nagykovácsi, 2001-ben pedig a Szarvas Gábor utcai kisgyermekotthonból elkerült valamennyi gyermek, és ezzel gyakorlatilag az intézményeket bezárták. Így Pest megyében nem maradt egyetlen, a 0-3 éves korosztályt gondozó hagyományos állami intézmény sem, ami hasonló feladattal működött volna, mint elődei.

² Kardos Ilona: Csecsemőotthon, korai fejlődés, késői következmények. *Család Gyermek Ifjúság*, X. évf. 2001/1.sz., 4-6. p.
³ Uo.

A bezárt otthonok elemzése során figyelembe veendő, hogy a zsámbéki otthon bezárása és a másik két otthon bezárása között több év telt el, fontos társadalmi, gazdasági változások történtek, a törvényi szabályozás is gyökeresen átalakult, így nem minden esetben releváns az összehasonlítás.

Az e témákban folytatott vizsgálatok⁴ megerősítik e három otthon hiányos dokumentumai alapján kapott eredményeinket. A vizsgált időszakban a zsámbéki otthonból 71, a nagykőrösiből 74, a Petényi otthonból 43 gyermek adataiból szereztünk információt. Azaz a legnépesebb csoport szakellátásba kerülésének az oka az elhanyagolás, ahol ezen kívül egyformán szerepet játszott a rossz szociális helyzet, a szülő szenvedélybetegsége, a gyermek elhagyása.⁵

3. ábra: azt mutatja, hogy a gyermekek hova kerültek az intézmények bezárása után.

A fenti diagramból kirajzolódik, hogy a három intézmény esetében előnyben részesítették a gyermekek hazakerülését, vagy családba történő helyezését. A Zsámbéki Csecsemőotthonban nagyon kevés esetben sikerült a vér szerinti családba gondozás (8 fő) és feltűnő, az arányaiban magas számú örökbefogadott gyermek. Nem fellelhetők az iratok, így csak feltételezhetjük⁶, hogy az otthon bezárása miatt a gyermekeknek leginkább végleges megoldásokat kerestek, nem működtek még azok a gyermekvédelmi, családsegítő intézmények, melyek a vér szerinti családot segítették volna abban, hogy a gyermekek hazakerülhessenek. A Petényi Csecsemőotthon esetében jóval nagyobb százalékban sikerült a családba gondozás, mint Nagykőrösön és Zsámbékon, aminek magyarázata a csecsemőotthon átmeneti otthon funkciót is betöltő szerepében rejlik. Bár az iratanyagokban néhány esetben találunk példát arra, hogy hazakerülés után a gyermekek ismét visszakerültek a rendszerbe, ennek oka

4 Neményi Mária – Messing Vera: *Gyermekvédelem és esélyegyenlőség*, Kézirat, 2006. 66.p. Az OM és az ICSSZEM kérésére, NCSSZI közreműködésével készült kutatás záró tanulmánya.

5 Herczog Mária: *Bántalmazás miatt szakellátásba került gyerekek aktáinak vizsgálata*, IN: *Társadalmi befogadás 2003*, Kapocs könyvek 11. (szerk.: Hodosán Róza), Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest, 2007, 79-111.

6 Az ok az, hogy a GYIVI akkori vezetése nem hagyott lehetőséget a szakmai koncepciót kidolgozóknak, hogy a szakmai szabályok szerint tervezzék meg a kikerülő gyerekek elhelyezését és a fogadó családok megfelelő felkészítését. (Herczog Mária)

azonban nem a csecsemőotthon bezárása, hiszen a család körülményei alakultak úgy, hogy ismételt beutalásra került sor, vagy nem jól tervezték és készítették elő a családba kerülést.

A Nagykőrösi Csecsemőotthonban a zsámbékihoz hasonló arányban, nagyobb százalékban valósultak meg az örökbeadások.

Azoknál a gyerekeknél, akiknél az elhelyezés hosszabb távon valósult meg, az egészségügyi problémákat leszámítva mindenütt a gyermekek családba történő elhelyezésére, nevelésére tettek kísérletet (nevelőszülői kihelyezés). Zsámbékra vonatkozóan Herczog Mária doktori disszertációja ad eligazítást.

Az iratanyagokból kiderült, hogy Zsámbék esetében többszöri, még kilenc gondozási hely váltásra is sor került a későbbiekben, ami ugyancsak a szakmai hibákat, és nem az otthon bezárását minősíti. A vizsgálat második részében interjúk és további adatok megkeresése és elemzése kapcsán további magyarázatok kerültek feltárásra. Erre később térünk ki. A később bezárt intézményekben csak néhány esetben másodszori gondozási helyváltásra került sor, melynek okaként feltételezhetjük, hogy a döntés nem volt kellően megalapozott, jól előkészített, az idő sürgetése, az akkori vezetők felkészületlensége, a nagy média és közfigyelem miatt.

Jelenlegi kutatásunk megerősíti, hogy bár az elmúlt években sok pozitív változás történt a hazai gyermekvédelemben, vannak ezzel ellentétes tények is, (pl. gondozási helyek gyakori változásai). Vizsgálatunk második részében végzett kutatásaink egyértelműen (bár nem tekinthető reprezentatívnak) jelzik, hogy a nevelőszülőnél, kevés gondozóhely váltásban felnövekedett, vagy még ott nevelkedő gyermekek lényegesen nagyobb eséllyel küzdenek meg a tanulási, életkezdési nehézségekkel. A később bezárt két intézmény kapcsán elmondható, hogy kevesebb gondozási hely váltás történt, s a családba gondozott gyermekek közül kevesen kerültek vissza a szakellátásba. Nem elhanyagolható viszont, hogy mindez csak néhány éve történt, s ez önmagában is okozhatja ezt az eredményt.

Az elkövetkezőkben korlátozott lehetőségeken belül a zsámbéki otthon volt lakóiról, az onnan kikerült gyermekek életéről, sorsáról, felnőtté válásáról kívánok az interjúk alapján mélyebb és részletesebb elemzést adni. A másik két otthon lakói még gyermekek, indulásuk, életük kezdő lépéseit figyelhetjük meg.

A vizsgálat során összesen 41 interjú készült: a Zsámbékról kikerült 18 gyermekkel, vagy fiatal felnőttel, illetve 13 nevelőszülővel, valamint a nagykőrösi és a Petényi otthonból kikerült 33 gyermek sorsáról, 12 nevelőszülővel, valamint 1 utógondozott felnőttel beszélgettünk. Több gyermekkel is készült interjú, de ezeket a z interjúkat elsősorban ismereteink elmélyítésére használtuk.

A zsámbéki otthon kapcsán mindenkivel készítettünk interjúkat, akit megtaláltunk, a PETEGYESZ⁷ (Pest megyei Területi és Gyermekvédelmi Szakszolgálat) segítségével. Az örökbe fogadott gyermekek esetében erre nem volt lehetőség, ők nem jelennek meg továbbra a gyermekvédelmi rendszerben, felkutatásuk nagyon speciális és sok időt és erőfeszítést igényelt volna. A vér

7 A területi és gyermekvédelmi szakszolgálatok a fővárosban és 19 megyében működnek.

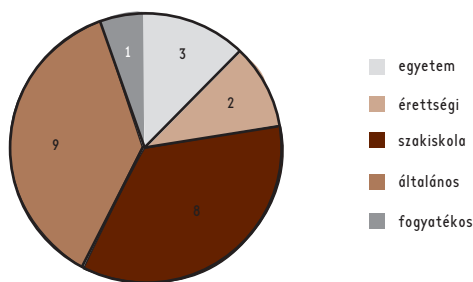
szerinti családba került gyermekek esetében kísérletet tettünk megtalálásukra, de a rendelkezésre álló akkori adatok alapján ez egyetlen esetben sem sikerült. Két eredetileg hazakerült gyermek került vissza a szakellátásba, mindegyik más megyében. A többi hazakerült gyermekről nincs további információ, csak abban az esetben, ha ugyanabba a TEGYESZ-be (Területi és Gyermekvédelmi Szakszolgálat) került.

A zsámbéki otthonból 71 gyermekről rendelkezünk adatokkal. A mostani vizsgálat során 41 gyermekről tudtunk információt szerezni. Közülük 18 gyermekkel személyes interjú készült, 7 gyermekről nevelőszülei beszéltek. 1 gyermek örökbeadásra került, 4 megtagadta az interjút, 7 gyermekről csak az iratok alapján lehetett információt szerezni, mindegyik esetben sok gondozóhely váltás történt, 4 fogyatékos gyermek közül 1 a vakok otthonában, 1 egészségügyi gyermekotthonban, 1 nevelőszülőnél van, egyről semmit sem tudni.

A gyermekek, fiatal felnőttek közül 23 életutat sikerült követni vagy személyes, vagy nevelőszülői elmondás alapján.

4. ábra: A diagram a vizsgált gyermekek iskolai végzettségét mutatja (2007. évben):

A zsámbéki otthon gyermekeinek végzettsége

A diagram az elvégzett iskolát mutatja, kivétel az egyetem, ahol nappali szakon jelenleg végzik az iskolát. Mindhárom esetben az érettségi után kerültek egyetemre, tehát a tanulás folyamatos. Interjúzott korosztályunk még nem végezhetette el a felsőfokú tanulmányait, de a téma szempontjából mindenképp szükséges az iskolai előmenetel következményeit, a pályaválasztást jelezni. Ezért nem a szokásos bontásban láthatók az adatok. A többi esetben későbbi tanulási esetek fordulnak elő, ők mindnyájan munka mellett tanulnak, tehát a statisztikába csak végzettségük alapján kerültek be. A diagramban általános iskolai végzettséggel 39%-uk szerepel, közülük túlnyomó többségük elkezdte a szakiskolát, de nem fejezte be, valamilyen okból otthagya, később ezekre visszatekerek.

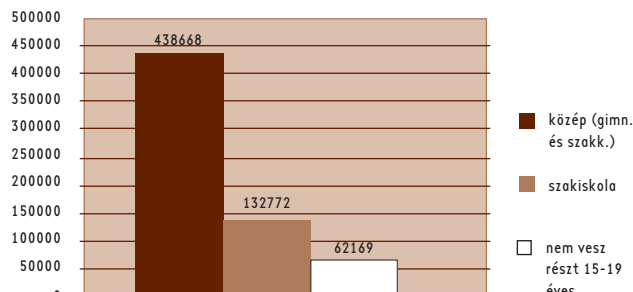
Ezen túl, egy lány esti tagozaton végez főiskolát, két esti érettségiző tanuló van, és egy fiú technikus képzettséget kíván szerezni. Hét gyermek kezdett szakiskolát, de nem fejezte be.

A másik két otthon gyermekei még általános iskolás korúak.

A zsámbéki gyerekek 35%-a végzett szakiskolát, és csak 9%-a érettségizett, amennyiben az egyetemre járókat is a középiskolai végzettségükhöz számítjuk, akkor ez az arány 22%. Ezek az intézményben felnőtteknél jóval magasabb végzettséget jelentenek átlagosan is.

5. ábra: Országos adatot mutat a középfokú oktatásban részt vevő tanulókról.

A 2004/05 évben a középfokú oktatásban részt vevő tanulók, országos adat

Az országos iskoláztatási mutatók szerint a korosztály gyermekek túlnyomó többsége érettségit adó középfokú oktatásban vesz részt. A vizsgálatunk gyermekei ennél sokkal rosszabb adatokat mutatnak. Az oktatásban nem részt vevő gyermekek adatait a csak a korcsoport szerinti megoszlásuk alapján tudjuk meghatározni. De fontos lenne ezt vizsgálni más szakellátásban felnőtt gyerekekkel is, akik később kerültek nevelőszülőkhöz, illetve mindig intézményben nevelkedtek.

A következő ábra még egy lényeges különbségre hívja fel a figyelmet. Országos KSH adatok a 2004/05-ös tanévet illetően. Megerősíti azt a zsámbéki adatot, amely szerint a gyermekvédelmi rendszerben élő gyermekek domináns továbbtanulása a szakiskolai képzés, szinte fordítottan arányos az országos trendekkel. Azon túl pedig lényeges különbséget mutat az intézményes keretek között, valamint a nevelőszülőknél történt elhelyezések továbbtanulási trendjeit illetően.

A vizsgálatunkban szereplő kevés esetszám miatt a KSH adatai alapján országos adatokat is használunk, amelyek arányai nem térnek el a vizsgált adatainktól.

Az otthonokban élő, általános iskolát befejező gyermekek 70%-a szakiskolában tanul, 16% gimnáziumban vagy szakközépiskolában, 12%-a pedig nem tanul tovább.

A nevelőszülőknél élő gyermekek 57%-a tanul szakiskolában, 40% gimnáziumban vagy szakközépiskolában, és csak 2% nem tanul tovább.

Ezek az iskoláztatási adatok egyértelműen mutatják, hogy a nevelőszülői gondoskodásban élő gyermekek az országos adatokkal összevetve ugyan még mindig lényeges hátrányokat mutatnak, de az otthonokban élő társaikhoz viszonyítva meghatározó, pozitív különbséget jeleznek. Ugyanakkor mindenképp szükséges megjegyezni, hogy más vizsgálatok⁸ azt mutatatták, hogy a gondozási hely kiválasztásánál befolyásoló tényező a gyermek értelmi fejlődése. Megállapították, hogy családszerű, nevelőszülői elhelyezésre nagyobb esélye van annak a gyermek-

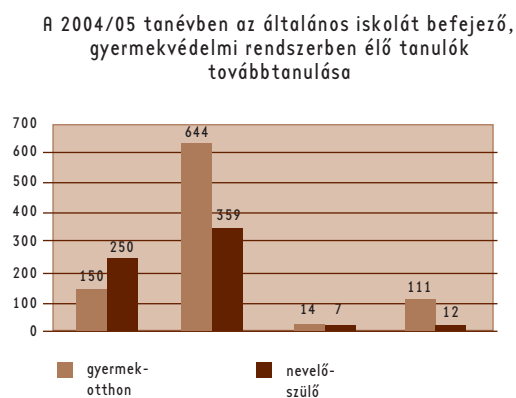
⁸ Neményi Mária-Messing Vera: Gyermekvédelem és esélyegyenlőség, Kézirat, 2005. 66.p. Az OM és az ICSSZEM kérésére, NCSSZI közreműködésével készült kutatás záró tanulmánya.

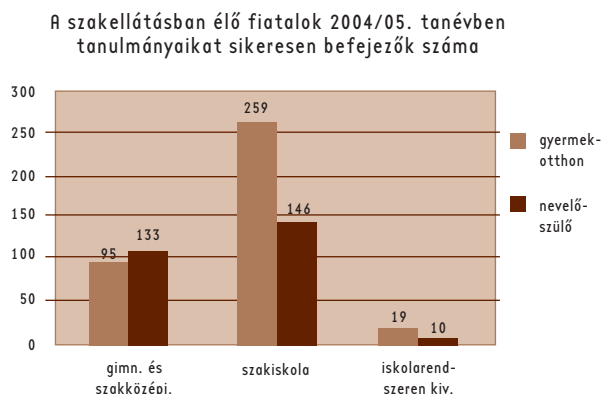
nek, aki normálisan fejlődik, még enyhe fokban sem marad el kortársaitól. Közismert⁹, hogy a magyar iskolarendszer nem tud egyenlő esélyeket teremteni minden társadalmi réteg számára ahhoz, hogy a társadalmi integrációhoz szükséges, az iskolában megszerezhető kulturális tőkét biztosítsa. **Ma az iskolarendszer a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének legtimált eszköze. Nem csökkenti, hanem inkább növeli a különbségeket.** A nem megfelelő szövegértés miatt az általános iskola alsóbb osztályaiban kialakuló hátrányokat az érintett gyerekek végigcipelik tanulmányaik során. Aki hátrányos helyzetű családból jön, nagy valószínűséggel az iskolában is hátrányos helyzetben marad.

A gyermekvédelmi gondoskodásban növekvő gyermekek helyzete halmozottan hátrányos, sokoldalú támogatást igényelne az iskolai képzés rendszerében is.

6. ábra: a 2004/2005-ös tanév továbbtanulási adatairól.

7. ábra: a 2004/2005-ben tanulmányaikat befejezőkről.

Ezek az országos adatok megerősítik vizsgálatunk eredményeit.

⁹ PISA nemzetközi vizsgálat (2000. és 2003. vizsgálat adatai is)

⁸ Neményi Mária-Messing Vera: Gyermekvédelem és esélyegyenlőség, Kézirat, 2005. 66.p. Az OM és az ICSSZEM kérésére, NCSSZI közreműködésével készült kutatás záró tanulmánya.

⁹ PISA nemzetközi vizsgálat (2000. és 2003. vizsgálat adatai is)

Röviden összefoglalva kijelenthető, hogy a nevelőszülői gondoskodásban növekedett gyermekek nagyobb esélyt kapnak arra, hogy vér szerinti családjukból való elszakadásuk után jobb körülmények közé kerüljenek, mint otthonban felnövekvő társaik.

Jelen tanulmányomban elsősorban az iskoláztatással összefüggő szempontból állapítható ez meg.

A vizsgálatunk interjúalanyai kivétel nélkül nevelőszülői gondoskodásban nőttek fel, vagy jelenleg is ott élnek. A bevezetőben már jeleztem, hogy néhány kivételtől eltekintve azokkal, a már felnőtt, gondoskodásból kikerült gyermekekkel, tudtunk interjút készíteni, akik egy, vagy maximum két gondozó helyváltással éltek eddigi életüket. Vizsgálatunk azt mutatta, hogy ezekben az esetekben sikeres volt a nevelőszülői gondoskodás: stabil kapcsolat alakult ki a gondozott és a nevelőszülő között... Olyan háttérrel teremtett a gyermeknek, ami elősegítette az önálló életre való felkészülés lehetőségét. Az a 23 gyermek, akiknek életútját követhettem a vizsgálat során, ezt bizonyítja. A számbéki otthon másik 18 gyermeke, akiről adatok, vagy elmondások alapján szereztünk információt, kivétel nélkül sok (3-9 közötti) gondozóhely-váltást éltek meg, váltakozott náluk a nevelőszülők személye, többen közülük intézményes keretek között is nevelkedtek hosszabb-rövidebb ideig, néhányan pedig a vér szerinti család, nevelőszülői család és az intézményes ellátás folyamatos változásaiban éltek. Ez a megengedhetetlen bizonytalanságot eredményező gyakori helyváltogatás nem, vagy nemcsak az eredeti, első kihelyezést minősíti, hanem a későbbi munkát is.

Nemcsak azért nem sikerült velük interjút készíteni, mert a rendszerből való kikerülésük miatt nem ismerhettük elérhetőségüket, hanem a róluk kapott információk alapján többeknél deviáns életmódot feltételeznek, elérésük, együttműködési szándékuk megnyerése sokkal több időt igényelt volna.

A gyermekek egy másik csoportja pedig olyan traumákat szerzett eddigi élete során, hogy még beszélni sem hajlandó erről. Több visszautasított interjú mögött éppen az átélt és fel nem dolgozott problémák halmaza áll. Ezt személyes telefonbeszélgetés, vagy a TEGYESZ szakemberétől tudható, aki a gyerek nagykorúságáig, vagy bizonyos ideig információkkal rendelkezett annak életéről. Nem feldolgozható a gyermekek számára a hazakerülés, majd az újbóli visszahelyezés, nem feldolgozható a gyakori gondozóhely-váltás, nem feldolgozható az iskolai kudarcok nem szakszerű kezelése, nem feldolgozható a vér szerinti család kiszámíthatatlan viselkedése, nem feldolgozható a testvér otthoni nevelése, nem feldolgozható a család elvesztése, különösen akkor, ha ezen veszteségek kezelésére szakszerű segítséget és ellátást nem lehet biztosítani.

„Nem tudok úgy beszélni, hogy lett volna anyám, vagy apám. Pl. nem jártam ki a temetőbe se. Valamiért nem tudom rávenni magam. Mert szeretném letudni. Azt érzem, hogy ilyen életrészek voltak, hogy volt egy családom, két családom, három családom, és így nem akarom. ... Emlékszem, hogy azért sem írtam az igazi szüleimnek, mert mondom velem, 18 éves koromig engem hagyjanak békén, mert ugye addig egy állami gondozottal akármit lehet csinálni, akárhova vihetik. És nekem már azt hiszem, hogy így ebből már elegendő volt, és nem akar-

tam így, hogy rájöjjenek dolgokra, aztán nem tudom. Még annyi érdekes, hogy mikor idekerültem, és elmentem az általános iskolába, ahova még legelőször jártam, elmentem az évfőzóra, mert ugye kellett a bizonyítványom. És én amint megláttam a volt anyukámnak az élettársát, és a nagyobbik lányt, akkor elfogott a hisztiroham, a sírógörccs, és hazáig szaladtam. És akkor ide értem, és akkor mondtam, hogy ugye soha többet nem fognak innen elvinni, vagy nem tudom, valami ilyesmit mondtam. Pedig mondom nem ijedtem meg, csak így kijött valamiért, és akkor féltem. (lány, 20 éves)

A visszautasított interjúk mögött tragédiák sorozata áll. Az első tragédia, hogy egyéni törődés, szeretet és gondoskodás hiányában kezdtek életüket. Hónapokat, esetleg éveket töltöttek csecsemőkorukban intézményes keretek között, melynek nyomait szinte kivétel nélkül felfedezhették eddigi életük során. Minden vizsgált esetünkben megjelenik az önbizalom hiány, szinte mindegyik esetben jelen van a saját képességiben, lehetőségeiben való kételkedés és bizonytalanság, a vér szerinti családtól való elszakadás, a családhoz való viszony feldolgozatlansága, az abból eredő frusztráltság és bizalmatlanság.

„Igazi szüleim eldobtak, aztán örökbe fogadtak, és most nevelt vagyok. Csak valamiért vannak helyek, amikor gondolkodom, hogy miért van, vagy miért nem megy nekem, és szerintem erre lehet visszavezetni, erre az egészre. Nem tudom, biztos mások is észreveszik rajtam, néha megkapom, hogy az a sok feszültség bennem, vagy az, hogy állítólag küzdök a világgal, mert, hogy én meg akarom mutatni, hogy nem vagyok kevesebb, mint más.” (lány, 20 éves)

Az országos mutatók alátámasztására az elkövetkező részben a gyermekek kezdeti, az otthonból kikerülés utáni magatartási, beilleszkedési gondjaikról,

1. közösségbe, családba kerülési, körülményeiről, akkori fejlettségi, gondozási állapotukról
2. beiskoláztatási nehézségeiről, majd az iskolarendszerben eltöltött gondjaikról,
3. továbbtanulási lehetőségeiről, kísérleteikről egyéni életsorsok alapján, valamint, életkezdesi esélyeiről,
4. kötődéseikről a nevelő, a vér szerinti családokhoz, barátok, kapcsolatok rendszeréről, írok az interjúk alapján.

■ 1. A családba kerülés,

az új közösségbe való beilleszkedés körülményeit elsősorban a Nagykovácsi és a Petényi Géza volt csecsemőotthonok gyermekei kapcsán lehet vizsgálni. Fialat koruk miatt nem velük, hanem nevelőszüleikkel készültek az interjúk, a gyerekekkel készült interjúkat csak ritkán használtuk fel.

Szinte minden vizsgált esetben a kisgyermekek viselkedését illetően azonos jellemzőket lehet megfigyelni.

A nevelőszülővel való ismerkedés, barátkozás minden esetben megtörténik, az interjúk alapján úgy ítélik meg, elégséges alkalommal került találkozássra sor. Néhány esetben említésre kerül, hogy az intézmény bezárása miatt kevesebb alkalomra volt lehetőség, mint amennyi szükséges lett volna. Amennyiben később testvér kerül ugyanazon nevelőszülőhöz, előfordult, hogy barátkozásra nem került sor.

„Nem volt túl hosszú, mert én háromszor mentem be hozzájuk és hát először, természetesen mint egy idegent, úgy fogadtak. De másodszor mikor mentem és jöttem el, akkor ugye a többi gyerek is körülvett ott engem. Azok a gyerekek nagyon-nagyon szeretetre éheznek. Ugye az összes gyerek körém, és mindegyik fogta a lábamat, és, hogy engem vigyél haza. És akkor az én fiam úgy félre állt már akkor, rosszul esett neki, hogy én jövök haza. Ő csak úgy nézte, hogy mit akarnak ettől, gondolom én akkor még ő benne ez játszódott, mit akarnak ettől az asszonytól? Amikor ezt én akarom. És akkor egyszer csak odarohant és az egyik gyereket úgy hátba vágta, hogy hagyjon engem békén.” (nagykovácsi otthon, ismerkedés, 2000)

Az intézet bezárása miatti sürgetést nem tartják jellemzőnek, sőt, néhányan úgy érezték, hogy inkább nehezen és hosszadalmasan megy az ügyintézés, a barátkozás.

„– Sokat rohángáltunk utána Zsámbékra, mert akkor szűnt meg ez a csecsemőotthon, és nem akarták, valami oknál fogva húzták az időt. Én úgy emlékszem, hogy amíg gyerekek voltak, addig nem számolták fel. Akkor ez úgy működött, hogy többször kellett mennünk látogatni is. Ez a látogatás is úgy volt, odamentünk az ajtóhoz, és mutatták hogy ő, hogy az ott a sarokban, még az ajtót se nyitották ki. Mikor végre megkaptam a papírokat, hoztuk őt haza, el akart ájulni, taknya-nyála egybe folyt úgy ordított, hát 1 éves volt. Retteget mindenkitől, egyedül engem fogadott el. Ültem hátul a kocsiban a hátsó ülésen vele, a férjem csak hátra nézett, már sikított, annyira félt a gyerek. És aztán énhozzám kötődött a legjobban, első perctől kezdve, és ez a mai napig így van.”

A gyermekek iratanyagait, egészségi állapotukat, fejlődésüket, képességeiket eltérő mértékben ismerhették meg a nevelőszülők.

A Zsámbékról elkerült gyermekek kapcsán minden esetben szóbeli tájékoztatást kaptak a fent említett kérdésekről. A fogyatékos, beteg gyermekek esetében csak később került sor a felvilágosításra, mikor az ismerkedés már elkezdődött.

„Aztán második lett a S-kám, aki hozzánk került. Hát őt egy kicsit így lelki terrorból, lelki zsarolással hozták ide, került ide hozzánk, mert lazán föl hívtak minket az intézetből, a Petényiből, hogy van itt egy kislány, aki sajnos meg fog halni, nincs-e kedvünk meglátogatni? Na most innentől kezdve egy másfél éves kisgyerek meg akar halni mindenáron, és nincs-e kedvünk meglátogatni, természetesen fölöltöztünk, és mentünk be, hogy szerencsétlen gyereket meglátogassuk. Hát mikor megláttuk... Annyi mindent láttunk meg abban a gyerekben, hogy le a kalappal. De amiket elmondtak róla betegségeket, frászt kaptunk. Hazamentünk, és akkor otthon mind a ketten egymást néztük, meg belülről rágódtunk mind a ketten anyával, hogy tényleg most meg fog halni az a kisgyerek, és akkor nem miattunk fog meghalni, azért mert nem hoztuk el? És akkor fölbredt bennünk egy ilyen, ilyen mentsük meg akció, hogy majdnem, hogy saját magunkat hibáztattuk volna, hogyha meghal a kisgyerek, anélkül, hogy megpróbáltuk volna. Azt kell tudni, hogy a kisgyerek állandóan meg volt fázva, és a szívkatót nem tudták elvégezni nála a szívműtétet, pedig megmondták, hogy az nagyon fontos lenne, mert a gyerek így nem fogja sokáig húzni, sürgősen meg kellett volna operálni. Ott bent, abban a közösségben a

gyereket nem tudták fölkeszíteni, tehát a gyerek ott bent halálra volt ítélve. Elhoztuk, akkor ott egy párszor megijesztett minket, különböző rosszulletek lettek, jöttek ki rajta. Sikerült elvégezni a szívkatétert, gyorsan meg is operálták, azóta a kis szíve helyrejött, de a problémák továbbra is fennmaradtak nála. Befeketedett a gyerekek az arca, megállt bepisilt. Különböző szakorvosok segítségét kértük, hogy egyáltalán tudjuk meg, hogy mi a problémája a gyerekeknek. Elvégezték nála különböző agyi funkcióvizsgálatokat, megerősítette azt, hogy valóban a gyerekek közel 30-40%-ban az agyi állománya elpusztult magzat korban, és ez sajnos vissza nem jön. Kb. így, dióhéjban így.” (hivatásos nevelőszülő, a gyermeket örökbe fogadták, a többi nevelt gyermeket nem.)

A következő idézetek az intézményben élő csecsemők viselkedési, sajnos alanyaink között anomáliás, nem kivételesnek számító mintáira adnak példát.

Egy 2000-ben bezárt otthonból elhozott fogyatékosnak mondott kislány körülményei:

„20 hónapos volt, és se beszélni, sem enni nem tudott, az valami szörnyű állapot, ahogy az a kislány kikerült. Azt is hozzáteszem, hogy a csecsemőotthonban, amikor én jártam látogatni, ott is borzalmas volt, tehát sírt a kislány, taknya-nyála egybefolyt. Nekem megdöbbséget okozott az a látvány, és akárhányszor mentünk, mindig másik gondozót láttam, tehát nem volt egy stabil ember, egy állandó ember, akihez a gyerek hozzászokjon. Nem ismerte a nevét, tehát nem értett a nevére, minden játéktól félt, sírt, ordított, és annyi tudása volt mindössze, hogy ült a földön, és akkor ez a ringó mozgás, és ez a monoton hangkiadás. És az embereknek pedig a cipőjét kezdte el kaparni a kezével, tehát ez volt az összes tudása, mindenkire odament közel, és a cipőt kezdte el kaparni az ujjával. És a játékoktól is nagyon félt, tehát semmit nem ismert, a másik tudása, ami összesen volt, hogy a kiságyba, amikor már föl tudott állni, akkor a kiságyának a fáját, tehát oda tette a száját, és a fogával a kiságyat így végig húzta a fogát a kiságy fáján, és azt rágta, és ez volt. Nagyon erős, izmos kislány volt, tehát ezek a nyaki izmok is ki voltak már majdhogyan nem dolgozva, hogy a kezével, ilyen majom módjára fölmászott a csecsemőotthonban a legmagasabb polcra is. Az a látvány, ami ott engem fogadott, hogy volt egy ilyen dühöngőszerű, - én úgy nevezem - egy ilyen kalitka, bezárt, tehát egy kerítés, egy 40-50 cm magas kerítés, amibe a gyerekek, akik még nem tudtak járni, meg akik jártak is, oda be voltak csukva, és ott játszottak. Annyit láttam egy külön szobából ablakon keresztül, hogy a nevelők, vagy a gondozók etették, és utána fölöltöztették ilyen melegebb ruhába, és ki a teraszra, kivitték levegőzni, visszahozták. Tehát gyakorlatilag még etetés közben sem beszéltek, tehát nem foglalkoztak a gyerekekkel. Nem tudom, nem is lehet rá normális szót mondani.”

A kislány nem fogyatékos, mindent megtanult rövid időn belül, később nem ismerték fel a szülei és a gyámi tanácsadó sem.

A következő idézet ugyan 89-es, de alapjaiban nem tapasztalható a kettő között nagy különbség:

„5 hónapos volt, mikor elhoztuk, és fellépett még egy olyan gond, hogy nem volt egyértelmű, hogy B. egészséges, vagy nem. Amikor először a kezembe vettem, lelógott a keze, nem kommunikált, úgy tűnt, mintha halláskárosodott lett volna, vagy szelle-

mi fogyatékos, szóval elég furcsa volt az első ránézésre. De mikor másodjára mentünk, óriási volt a különbség, kinyílt az arca, figyelt rám, és játszottunk vele egy jót. De a második találkozásunknál lehetett látni azt a pár mozdulatot, hogy kommunikál velünk, és akkor nagyon boldog voltam, hogy nincs ennek a gyerekeknek semmi baja, csak hiányzik neki egy kis plusz dajkálás, mint amit ott a csecsemőotthonban kap. A csecsemőotthonban elég jók voltak a körülmények, csak én azt gondolom, hogy azt a szeretetet sehogy se tudja nekik biztosítani, amire szükségük van, akár mennyire is mindent megtesznek értük, akkor se. B.-t elvittük a gyermekorvosunkhoz, és kérdeztem, hogy vizsgálja meg, kell-e menni valahova csípővizsgálat stb., mert ugye fél éves körül lehetett, és akkor, hogy ő szerinte egészséges-e. És nagy hallgatás, nagy csend, egy szót sem szólt, és egy fél év múlva vittem B.-t, valami szokásos, nem tudom én vizsgálatra, akkor már keze-lába mozgott, mosolygott, azt hozzá kell tennem, hogy egyetlen mosolyt nem produkált a B.. Én nem tudom, hogy mi volt vele. Mikor egy csecsemőt öltöztetnek, keze-lába mozog, de B.-nek nem. Mint, aki le van bénulva, és nagyon meg volt ijedve a doktornő, ahogy utólag elmondta, és egy fél év múlva meg mikor ránézett a B.-ra, akkor azt mondta, mit tesz a szeretet. Szóval annyira sok volt a változás. Akkor nagyon-nagyon érdekes időszakok voltak, és nagyon szépek.”

A nevelőszülők leírásai alapján általános, hogy minden gyermek korához képest lemaradást mutat a gyermekkori fejlődés összes területén. Ennek életük későbbi szakaszában meghatározó szerepe lesz. Szinte minden gyermek beszéd-, és mozgásbeli, pszichés, szociális viselkedési lemaradást mutat, különösen akkor, ha több időt töltött az intézményes gondozásban. Teljesen ismeretlen számukra a külső környezet, annak minden tárgyával és szereplőjével meg kell ismerkedniük, mikor elhagyják az otthont, s ez az ismerkedés a környezetváltás okozta traumán túl rendkívül nagy pszichés megterhelést jelent számukra. Nem ismerik a külső világ zajait és látványát, nem ismernek embereket, sokszor még sohasem láttak férfiakat, állatokat, járműveket, ezek megjelenése riadalmat, szorongást kelt bennük. Koruktól, alkatuktól, sérüléseiktől függően lassan alkalmazkodnak a külvilághoz, a nevelő vagy örökbefogadó szülők felkészültsége és hozzáértése meghatározó ebben a közös munkában. Ez a munka sokszor éveket vesz igénybe, de vannak olyan problémák, melyek évek múltán is jelentkeznek, mint például az ágyba vizezés, tanulási, magatartási problémák.

A két utóbb bezárt otthonból nevelőszülőhöz került gyermekek esetében mód volt iratanyagok ismeretére, melyből a gyerekekről információkat tudtak szerezni. A nevelőszülők különböző attitűdjei, iskolai végzettségük meghatározták, hogy milyen mértékben használják ezeket. Volt, aki részletesen tanulmányozva, még szóbeli kiegészítést is kért, de volt, aki nem igazán volt tisztában azzal, hogy milyen szerepe van a részletes dokumentációnak. Az iratok és a szóbeli információk a gyermek állapotát, betegségeit, előéletét, történetét, vér szerinti családjának helyzetét, a gondozás okát a később bezárt otthonokban ismerették teszik, a zsámbéki esetben esetlegesen a gyerekekről az információ.

■ 2. Az iskolakezdés,

az iskola meghatározó jelentőségű lépés interjúalanyaink életében. Kezdeként néhány markáns megállapítást tesztek, amelyek interjúink alapján egyértelműen bizonyíthatóak:

- **egyetlen esetben sincs átlagos, normál menetrendszerinti kezdés,**
- **7-8 éves korban kezdik az iskolát,** valamivel később, mint az átlag korosztály,
- az interjúalanyok több mint a felénél azonnal **kisegítő iskolát javasolnak,**
- kevés kivételtől eltekintve az **iskolakezdés megsokszorozza az addigi problémákat,**
- az **iskolarendszer egyetlen esetben sem tud interjúalanyaink tanulási, magatartási gondjain segíteni,** inkább nehezíti azokat, és újabb problémákat generál,
- rendszeresek az **iskolaváltások,**
- **túlkorosak,** mire befejezik kötelező, valamint más tanulmányaikat.

A *Gyermekvédelem és esélyegyenlőség*¹⁰ című kutatás alapján tudható, hogy a teljes minta egészét tekintve a gyermekek testi fejlettsége 80%-uknál megfelelőnek mondható, 15%-nál tapasztaltak a gondozók enyhe, 2%-uknál súlyos lemaradást, önkitöltős kérdőív, tehát nem külső szakértő megfigyelése alapján.

Ugyanakkor a gyerekek **több mint feléről gondolják a gondozók is csak azt, hogy koruknak megfelelő intellektuális és emocionális fejlettségűek,** 5-6%-uknál súlyos mértékű retardáltságot érzékelnek. A vizsgálat a szakellátás gondozásába került gyermekek három korcsoportját vizsgálta meg teljes körűen: a 3 év alatti kisgyermeket, a 6-7 éves iskolakezdőket, valamint a kamasz, pályakezdő gyermekeket.

A vizsgálat lényeges megállapítása, hogy a testi fejlettséget tekintve minél később kerül a gyermek a szakellátásba, annál kevésbé jellemző, hogy valamilyen fokú lemaradás tapasztalható korcsoportjához képest. Az értelmi és érzelmi fejlődést tekintve viszont a helyzet fordított, a kor előrehaladtával egyre nagyobb arányban tapasztalható elmaradás.

Ugyanakkor az összes gyermeknek csak 18%-a részesül valamilyen speciális fejlesztésben. A kisgyermek korcsoportjánál a **fejlesztésre szorulóknak 80%-a nem kap semmifajta speciális segítséget.** Az iskolakezdők 61%-a kap valamilyen szintű fejlesztést, hogy értelmi fejlődésükben behozzák lemaradásukat. Ugyanakkor területileg lényeges különbségek vannak a speciális fejlesztésben részesülő gyerekek arányában.

A gyermekekkel foglalkozó szakemberek az iskolakezdő gyermekek harmadánál, a serdülők több mint felénél tapasztaltak tanulási vagy magatartási zavarra utaló jeleket.

Vizsgálatunk a kis esetszámok miatt ugyan nem reprezentatív, de visszaigazolja ezeket a megállapításokat.

¹⁰ Neményi Mária és Messing Vera vezette és dolgozta fel az OM, az ICSSZEM megbízásából, az NCSZSI közreműködésével 2005-ben, lásd: *Gyermekvédelem és esélyegyenlőség*. Kapocs 28., VI. évf. 1. szám, 2007. február pp. 2-19.

A gyermekek szinte mindegyike egy évvel később kezdi az iskoláját, a nevelőszülők, valamint a szakértői bizottság javaslatára. A zsámbéki gyerekek esetében is feltűnő ez a különbség korcsoportjukhoz képest. Az ő esetükben az is megfigyelhető, hogy 19-20 évesen fejezik be a középfokú, esetleg a 10 osztályos képzést.

A 23 általános iskoláskorú gyermeknek a szakértői bizottságok a késői iskolakezdés mellett, amivel a nevelő szülők is egyetértenek, többségében kisegítő iskolát javasolnak. Ezt több (5) esetben nem fogadják el a nevelő szülők, és harcolnak, hogy normál képzésben, vagy kis létszámú fejlesztő képzésben vegyenek részt a gyermekek. Csak egyetlen esetben kellett a gyermeket évismétlés után kisegítő iskolába járatni, a többi esetben bebizonyosodott, hogy valóban normál iskolában is tudják tanulmányaikat folytatni. Néhány (3) esetben valóban kisegítő iskolába kellett írni a gyerekeket. A két otthon gyereke közül több (5) bírt valamilyen fogyatékossgal, volt autista, gyengén halló, enyhén értelmi fogyatékos, alkohol szindrómás. A 23 gyermek közül 11 jár normál iskolába, 6 kislétszámú fejlesztő iskolába, 4 (közülük egy 4. osztály után került kisegítőbe) kisegítő iskolába, 3 speciális, hétfőtől-péntekig bentlakásos iskolába jár.

Az interjúk azt mutatják, hogy a gyermekek iskolakezdése egyetlen esetben sem egyszerű, valamilyen speciális nehézséggel mindenkinek szembe kell néznie. A lemaradást, amit korosztály csoport társaikkal szemben be kell hozniuk, komoly pedagógiai, nevelői, szülői kívánalmak elé állítja a nevelő szülőket. A képzések nem alkalmasak ezeknek az ismereteknek az elsajátítására, vagy csak kis részben de a gyakorlatban ezek alkalmazása nagy nehézséget jelent szakember segítsége nélkül. A speciális iskolák megítélése eseteinkben nagyon rossz, ugyanakkor a kis létszámú, fejlesztő iskolák minden esetben pozitív módon kerülnek megemlítésre, és gyakorlati eredményeit is érzékelik. Az iskolai valamint a pedagógiai szakszolgálatok fejlesztő foglalkozásait mindenhol elégedetten említik meg. A zsámbéki nevelőszülők, különösen, ha jelenleg is nevelnek fiatal korú gyermekeket, kiemelik ezt a különbséget, és konkrét esetekben sajnálják is, hogy az adott korábban ezt nem tudták igénybe venni, például közlekedési, időbeosztási gondok, több kisgyerek nevelése miatt. Több esetben megoldatlan tanulási, magatartási problémákat vezetnek vissza erre.

Idézet következik, mikor a nevelőszülő nem nyugszik bele, hogy kisegítő iskolába kerüljön a gyermek. Az idő őt igazolta:

„Ő már 5 évesen ment óvodába, s attól kezdve szinte pszichológustól pszichológushoz jártunk. Az óvodai pszichológus kitalálta, hogy A. buta gyerek. Ezt most el kell mondanom: szeptemberben került a gyerek óvodába, és ezt kb. már októberben kijelentette, hogy a gyerek kisegítő iskolába fog járni. És én meg elkezdtem bogni, mert úgy láttam, hogy az én fiam nem oda való. És akkor mondta, hogy hát pedig ebbe bele kell, hogy nyugodjak, mert hogy az A. egy kisegítő iskolába való gyerek. És attól kezdve mindenféle vittem a gyereket. Ilyen vizsgálatokra. Nézték jobbról, nézték balról, mindenhol a gyereket. A lényeg az, hogy végén aztán javasolták, hogy maradjon a gyerek még óvo-

dában, majd még egy évet ráhúztunk. Igazából 8 évesen ment az A. iskolába, és hozzá kell tennem, hogy normál általános iskolába. És nagyon jól tanul, négyes-ötös tanuló, és hogy lehetett ennyire félrenézni, ezt a dolgot, hogy egy gyereket kisegítő iskolába akartak tolni, akkor, amikor ő harmadik osztályos, és most már olyan szinten hozza haza a négyes-ötösöket, hogy én már szinte nem is avatkozom bele. Azt nem mondom, hogy elsőbe nem kőkeményen, mert akkor még féltem, hogy ő magától nem tud produkálni. És elsőbe meg is jegyezte az osztályfőnök, hogy a felét köszönd meg az anyádnak, mert nagyon jó eredménnyel zárt. De azóta már azon kívül, hogy megnézem a leckéjét, meg ha azt mondja, hogy anya ezt nem értem, akkor fél perc alatt megmagyarázom neki, és ő azonnal megérti. Na most azóta sem tudom ezt megemészteni, hogy egy ilyen gyereket, miért kellett volna kisegítő iskolába rakni.”

A gyerekek az otthoni körülmények miatt kerültek gondozásba, elhanyagolás, éheztetés, nem megfelelő körülmények miatt. A nevelőszülőkhöz kerüléskor:

„látam, hogy nem egy természetes dolog, ha egy gyerek veri a fejét a kiságyba, széttör mindent, hát 5 éves volt, mikor megtanult beszélni. 27 hónaposan kezdett el járni, és most kezdett iskolába járni, kisegítőbe. (8 éves) Kivizsgálásokra, gyermekpszichológushoz vittem, hogy mi a teendő vele, hogy segítséget kérjek. Éjjel-nappal fönt voltam vele, mert úgy aludt, hogy fogta a pelenkát, és ütötte, verte a fejét mindenhova, csoda, hogy szét nem tört a feje. A (...) kórházban, ahova vittem, már ismerték. Bevitték, meg ottfelejtették. A mama iszik, fölakasztotta magát vele terhesen. Mikor megszületett, nem lehetett látni rajta sérüléseket. A mama is nevelőszülőknél él, távol innen. Nagyon sokfele vittem miután hozzánk került, az első szakvélemény szerint beszéd és nyelv fejlődési zavara, szomatomentális retardációja volt. Gyógypedagógiai fejlesztést, mozgásfejlesztést javasoltak. Még abban az évben a másik, a gyerek pszichológus megállapította a hospitalizációs tüneteket. Ezután kapott először nyugtatót, de mondtam a doktornőnek, hogy ez nem igazán tesz jót neki, később már nem is adtam. Rendszeresen vittem kivizsgálásokra, korai fejlesztésre, és a későbbi szakvélemények nagyon nagy fejlődést állapítottak meg nála. Ez most idézet a szakvéleményből: **A gondos nevelés hatására megtanult enni, járni, beszélni, és ami a legfontosabb, újra bízni az embereken. Autoagresszió, a pszichés tünetei fokozatosan elmaradtak, nagyon sokat fejlődött a nevelőszüleinél.**”

Részlet egy másik interjúból, ahol a nevelőszülők szintén hosszú utat járnak be a gyermekekkel az iskola kezdésig:

„5 és fél évesen került ide. Már a csecsemőotthonban is rendszeresen hordták őt vizsgálatra. De aztán kérdezte az intézményvezető, hogy akkor is elhozom-e. Mondtam, elhozom, mert esélyt kell adni a gyerekeknek. Egyáltalán nem beszélt K., mutogatott. Ha WC-re kellett mennie, akkor azt is mutatta, ha éhes volt azt is mutatta, ha szomjas volt azt is mutatta. Háromnegyed évig úgy zajlódt az életünk, hogy éjjel-nappal sírt a gyerek. Egyik orvostól vittem a másikig. Pestre is vittem, a pszichiátriai intézetbe. A

gyerek részlegre. Nem tudtak neki zárójelentést csinálni. Másfél napig volt ott a gyerek, utána telefonáltak, menjek érte, mert nem tudnak vele mit kezdeni. Kapott akkor gyógyszert, amit én szépen lassan-lassan le is állítottam. Nagyon erős gyógyszert kapott. Már a csecsemőotthonban is nagyon sokat szedett. De nem adtam annyit, mint amit a doktornő mondott, akkor szépen lassan ugye leszoktunk a gyógyszerről. Ez az egész háromnegyed évig tartott. Kibírhatatlan volt, amit csinált. Én többszörös anya vagyok, de én nem hiszem el, hogy talán más szülő el bírta volna viselni. Itt egész éjszaka ütötte, verte az ágyat. Egész éjszaka dübörgött az ágy. Sírt. A csecsemőotthonban ezt nem mondták, csak azt, hogy autista-gyanús. És akkor lassan nagyon sokat fejlődött. Mikor újra vittem az ideggyógyászhoz, Pesten is, szóval megnézték és mondták, hogy nyugodt, jó a környezet. Nagyon sokat fejlődött a K. 16 hanghibával kezdett el beszélni. Utána még jártunk logopédushoz. Nagyon jó volt, mert szerencsések voltunk az óvodával. Nagyon szépen kezdett fejlődni, de sok – sok nehézség volt. Ott a logopédus hölgygel közösen, mi állandóan tanítottuk a K.-t. Amikor az óvodába megszűnt a logopédus, akkor még hordtuk a városi logopédushoz hetente kétszer. Aztán rendeződött, sőt roppant jó tanuló is lett a K. Sokkal jobb tanuló lett, mint amit én gondoltam. Mind a két gyereket a L.-ba akarták a kisegítőbe a bizottság, csak én nem mentem bele. Most a városi iskolába járnak.”

A nagykorú és a Petényi otthon esetében a kiskorú, iskolás gyermekek esetében még meghatározóak ezek az esetek. Nem ritkán, hanem szinte minden gyermek esetében előforduló, az otthonból való kikerülést meghatározó gondokról van szó. A gyermekek többsége valamilyen speciális gonddal küzd, iskolakezdését meghatározza ezeknek orvosi, pedagógiai, pszichológiai kezelése.

A következő problémahalmazt az iskolakezdés, a tanulás első évei jelentik.

A megelőző évek gondjai ugyan sejtették, hogy sokkal több odafigyelést és munkát fog jelenteni az iskolakezdés, de minden nevelőszülő életében meghatározó változást jelentett. Hol az eddig eltelt probléma nélküli évek változtak meg, hol az eddigi gondok sokszorozódtak. Önmagában a kezdés körüli vizsgálatok, szakértői vélemények megkérése az iskolatípus kiválasztására, több időt vesz igénybe, mint az átlagos iskolakezdési ügyintézés. Nagyon sok esetben kemény harcot kellett vívni a nevelőszülőknek azért, hogy a gyerekeket normál, vagy esetleg kis létszámú fejlesztő iskolába járathassák. Több speciális iskola esetében pedig meg kell küzdeni azzal, hogy bejárható távolságban nem található a gyermek igényeinek megfelelő, ezért bentlakásos intézménybe kell vinni a gyerekeket. A lassan beilleszkedő, a családhoz szokó gyermeket egy új környezetváltással kell megterhelni, ami érthető módon nem megy könnyedén. A nevelőszülők agilitása, hozzáállása nagyban meghatározza, hogy egy gyermek bejárja-e azt az utat, aminek a végén megkapja azt a fejlesztő foglalkozást, azt a segítséget, aminek révén ha nehézségekkel is, de tudja venni azt az akadályt, amit az iskola jelent számára. Van olyan nevelőszülő, aki nagyon nehezen igazodik el a szakvélemények, a fejlesztő javaslatok írásos, vagy szóbeli megállapításain, s nincs mellette az a gyámi tanácsadó, aki segíthetne ebben. Ilyen esetekben nyilvánvaló, hogy kima-

radnak azok a láncszemek, melyek szükségesek lennének a gyermek fejlesztéséhez, tanulási nehézségeinek könnyítéséhez. A legáltalánosabb probléma szinte minden esetben a szakvélemények szerint a beszéd értési és észlelési probléma, a figyelem koncentrációs gondok, amiket fejlesztéssel meg lehet oldani az iskolai vagy a nevelési tanácsadó nyújtotta segítséggel. Ezeket a fejlesztéseket eltérő mértékben, de igénybe veszik a nevelőszülők, és a gyermekeket viszik az előírt foglalkozásokra. Azokban az esetekben, ahol nem helyben vannak a fejlesztő pedagógusok, közlekedési gondok miatt nem rendszeresek, vagy az előírtnál kevesebb alkalommal vesznek részt ezeken a foglalkozásokon.

„A nevelési tanácsadóból most várjuk már, hogy mikor kapunk időpontot. Ez egy sima általános iskola. Itt van fejlesztő pedagógus. Ő foglalkozik velem, csak tudomásom szerint nem jó irányba. Mert most megint fölmenték a D.-t, de arról nincs papírunk. Ide jár ki F.-ről egy pszichológus hölgy - a nevét sajnos nem tudom - ő vizsgálta meg most, 1-2 hónapja. Ő mondta, hogy majd ő föl hívja a fejlesztő pedagógust, hogy milyen fejlesztést adjon a D.-nak, de sajnos nem hívta föl. Megígérte azt is, hogy kapok róla papírt. Most második osztályos. A számolás is gyenge. Olvasni nagyon szépen tud. Az írással vannak nagyon nagy problémák. Másolni sem tud rendesen a gyerek. Betűt kihagy, ékezeteket kihagy. Van, hogy egész délután tanul. Van, hogy egész délután. Ha nem marad ott fejlesztésen, akkor olyan délbe itthon van. Ha fejlesztésen van, akkor olyan egy óra körül ér haza. Megebédél, kettő, fél háromig pihen. És akkor utána elkezdjük. És ha olyan van, sajnos volt úgy, hogy este nyolcig nyomtuk. És sajnos volt úgy, hogy úgy küldtem, be másnap az iskolába, hogy nem tudja. Most ugyanúgy vagyunk a szorzótáblákkal, ugye most már a hatos szorzótáblaig veszi, nagyon sokat tanulunk, és másnapra jó, ha kettesre föl tudja mondani. Itt fölmondja hibátlanul, össze-vissza kikérdezem tőle. Tehát nemcsak sorba mondja föl, fölmondja hibátlanul. Másnap az iskolába kettesre mondja.”

A tanulási gondok majdnem általánosak, a már felnőtt gyermekek esetében a visszaemlékezések szerint a legtöbbjük esetében fordulópontot jelentett életükben. Majdnem mindannyian úgy emlékeznek vissza, hogy nagyon rossz volt, nem szerették a tanulást, folyamatos problémáik voltak, hol a tanáraikkal, hol a társaikkal, több iskolaváltás történt, a gondokkal menekültek egyik helyről a másikra. Egyértelmű, hogy szinte minden esetben a tanulási nehézségek által kiváltott magatartási viselkedési zavarok állnak a nehezen kezelhető gyermekek mögött. Helyzetüket csak súlyosbítja, hogy családi, gondozási körülményeik miatti hátrányuk az iskolákban nem csökken, sőt, kijelenthető, hogy erősödik. Interjúalanyaink között a rendkívüli az átlagos, normál életmenet és iskolavégzés, továbbtanulás. Az ilyen esetek többségében jó képességű gyermekek és harmonikus, kevés gondozóhely váltással járó nevelőszülői kapcsolat áll a háttérben. A már jelzett tanulási, iskolavégzési mutatók jelzik ezt.

A következő idézet arra példa, hogyan kíséri végig a gyermeket a beilleszkedés, a tanulás, a stressz a szorongás az óvodától az iskoláig. Többnyire olyan pedagógussal találkozunk, aki nem ismeri fel a gyermekben a tanulási nehézségek valódi okát, s csak tovább rontja életpályáját. Az interjúban szereplők között kisebbségben voltak azok a fiatal felnőttek és gyermekek, akik a hozzáértő, odafigyelő pedagógus és a nevelőszülő együttes segítségével leküzdötték induló hátrányukat, különösebb problémák nélkül vészték át az alap- és középfokú oktatást. A többségében nevelőszülői aktivitástól, képzettségtől, hozzáértéstől, törődéstől függött, hogy ezeket a hátrányokat milyen sikerrel küzdik le.

Néhány részlet:

„T.-ém járt a legtöbbet óvodába, 4 évet, mert őt beadtam 3 évesen az óvodába, és végig szenvedtük, végig sírtuk az óvodát. Minden nap sírva hagytam ott, de már én is sokszor végig sírtam az utat, annyira sajnáltam. Akkor eljött az iskola, kifogtunk egy olyan tanító nénit, aki Én ezt a tanító nénit nem értem, egy nyílt napot végigsírtam, mert a nyílt napokra, szülőire, mindenre járok, és egyszerűen az a hozzáállás, ahogy a gyerekek hozzáálltak a T.-hez, tehát szabályosan kiközösítették. A kislány lassabban tanult, balkezes, nehezebben mentek a dolgok, és bizonytalan volt mindenben, tehát neki bátorítás kell állandóan, mert mindenben bizonytalan. Ha valamilyen feladatot megoldott, megcsinált, mindig azt kérdezte, hogy jó? Nincs önbecsülése, nem volt sikerélménye, ezek a dolgok visszahúzták. Az volt a másik katasztrófa a számomra, hogy második félévtől kezdve már azt mondta a pedagógus a kislány elmondása alapján, hogy neked nem kell megcsinálni T., te úgyse tudod. Innentől kezdve a kislány nagyon megszenvedte, mert nagyon-nagyon kötődik mindenkihez, és ehhez a tanító nénihez is nagyon kötődött, és fájdalmas volt mire megmagyaráztam neki, hogy kislányom nem baj, majd kapsz egy másik tanító nénit, és akkor majd ezek a dolgok másképp alakulnak. És hála Istennek meg lehet azt tenni a mai világban, hogy pedagógust lehet választani, és most már erre nagyon odafigyelek, és egy tanító bácsihoz írtam. Újból elsős, és akkor került a tanító bácsihoz, és fantasztikus, a dicsőség táblán a második a T., és nagyon jó eredménnyel zárult a félévije, nagyon ügyes, szorgalmas, okos, tehát fantasztikus. Egy ember nagyon sokat tud rontani, és nagyon sokat tud, úgymond, segíteni. A gyerek meg olyan, mint egy műszer, egy gyerek minden rezgést levesz, legyen az pedagógus, legyen az szülő, és a gyerek mindenképpen azt a modellt, amiben él, azt viszi tovább.”

Hodosán Róza